

A Vak fia vagy a Sír fia? Köroglu névvariánsainak nyelvészeti vizsgálata

A török népek desztán-irodalmának egyik legismertebb és legszélesebb körben elterjedt hősi alakja Köroglu, akinek történetei a Kaukázustól Közép-Ázsiáig, sőt a Balkánig több változatban maradtak fenn. Előadásom célja, hogy nyelvészeti szempontból vizsgálja a főhős nevének különböző alakváltozatait, különös tekintettel a keleti és nyugati szövegvariánsok közötti eltérésekre. A nyugati változatokban (pl. azeri, anatóliai török) a hős neve *Köroglu* formában rögzült, míg a keleti, közép-ázsiai hagyományokban (pl. üzbég, kazah, ujjur) a *Gorogli/Guroglu* alak az uralkodó. Első pillantásra a g~k váltakozás a zöngés–zöngétlen hangpár természetes fonológiai ingadozásának tűnhet, de az alaposabb vizsgálat megmutatja, hogy a jelenség jelentésbeli eltéréseket is hordoz.

A nyugati változatokban Köroglu apja a szultán ménesmestere, akit ura megvakíttat, miután „alkalmatlan” csikókat választ ki. Fia innen nyeri nevét: „a vak fia”.¹ A történetek szerint Köroglu bosszút esküszik, erődöt épít, hűséges társakat toboroz, és legendás Qirat nevű lován indul hadjárataira. (Chodźko, 1842, 521–582) Az azerbajdzsáni és anatóliai török változatok hasonlóképpen mutatják be a hőst, mint bátor, ám törvényen kívülre váló rablóvezért. Kúnos Ignác közlései, valamint a Radloff-féle gyűjtések igazolják, hogy e változat szerkezete a Dede Korkut könyvéhez hasonló epikus ciklust alkot, amelyben a központi motívum Köroglu apjának megvakítása, s ezzel a bosszú és a törvényen kívüliség dramaturgiai indoklása. (Radloff, 1998, 17-343)

A keleti változatokban ezzel szemben a név jelentése gyökeresen eltér: Gorogli „a sír fia”. Az üzbég és ujjur szövegekben a hős csodás módon sírban születik, állati tej táplálja, és különleges körülmények között nevelkedik. Az üzbég változatban Gorogli nem törvényen kívüli bandita, hanem nemesi származású bég, aki bölcs uralkodóként és védelmezőként jelenik meg. Az elemzés alapjául több rétegű szövegkorpusz szolgál: Adorján Imre és Puskás László magyar nyelvű fordításai, Israfil Abbasli és Behlul Abdullah azeri török változatai, valamint a Rahmatulla Yusufogli *G'o'rog'lining tug'ilishi* című üzbég változat saját fordítása, kiegészítve más török nyelvű variánsok (ujgur, kazah) szövegrészleteivel. A kontextuális elemzés azt mutatja, hogy míg a *kör/kor* elem a 'vak' jelentéshez kapcsolható, addig a *g'or/gur* szótó 'sír' jelentéssel bír.² Ez a szemantikai eltérés a történetvezetésben is érvényesül, és a hős alakjának kulturális és mitológiai funkcióit gazdagítja.

Az előadás röviden ismertetni kívánja azt a kulturális és történelmi kontextust is, amelyben a desztán megszületett és elterjedt. A történeti háttér tekintetében nincs egységes álláspont. Egyes megközelítések szerint Köroglu alakja Kelet-Anatóliához köthető, mások a jaláli felkelések vezetőivel azonosítják, illetve a perzsa hagyomány párhuzamai miatt felmerült az is, hogy Khoraszánban keressék a monda gyökereit. Valószínű, hogy a történet nyugati változataból kiindulva terjedt kelet felé, ahol a különböző török közösségek saját kulturális, vallási és társadalmi közegükhöz igazítva alakították át a hős eredetét és szerepét. (vö. Chodźko, 1842, 4, 91–92)

¹ törökországi törökben a *kör* és az azeri törökben a *kor* 'vak' jelentésű.

² a perzsa *gūr* szó 'sír, sírgödör' jelentésű

Összességében a névvariánsok elemzése rávilágít a Köroglu-eposz kulturális sokszínűségére, és arra, hogy a különböző közösségek miként formálták és örökítették a hős alakját a török népek közös hősi hagyományában.

Felhasznált irodalom

- ABBASLI, İsrail – ABDULLAH, Behlul (2005): *Koroğlu*. Lider Neşriyyat, Bakı.
- BORATAV, Pertev Naili (1931): *Köroğlu Destanı*. Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- BURANOVA, Yamila Aliyevna (2022): Dastan “Gorogly” – an Example of our Scientific and Spiritual Heritage. In: *Central Asian Journal of Literature and Spiritual Heritage*, 03(06), 06 June 2022.
- CHODŹKO, Aleksander (1842): *Specimens of the Popular Poetry of Persia, as Found in the Adventures and Improvisations of Kurroglou, the Bandit-Minstrel of Northern Persia, and in the Songs of the People Inhabiting the Shores of the Caspian Sea, Orally Collected and Translated, with Philological and Historical Notes*. John Murray, London.
- RADLOFF, F. Wilhelm (1998): *Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme VIII*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- REICHL, Karl (1992): *Turkic Oral Epic Poetry*. Garland Publishing, New York & London.